

ÚLOHA PREDVÝSKUMU PRI PRÍPRAVE EMPIRICKEJ ČASTI DIZERTAČNEJ PRÁCE

ZUZANA POKLEBOVÁ

Stupeň, forma, ročník štúdia: PhD., denná, 4.

Študijný program: sociálna práca

Konzultantka: prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Kľúčové slová: predvýskum, metodológia, výskum, oponent, sociálna práca, dotazník, postoje, medziodborová spolupráca

Cieľom každej dizertačnej práce je predovšetkým preukázať schopnosť vedecky pracovať a realizovať empirický výskum. Neoddeliteľným východiskom výskumu je vymedzenie základných pojmov a teoreticko-metodologických východísk, zhrnutie doterajších poznatkov k spracovávanej téme a následné vytvorenie dizajnu výskumu, ktorý bude tvoriť empirickú časť dizertačnej práce. V príspevku by sme radi priblížili fázu predvýskumu pri koncipovaní empirickej časti dizertačnej práce na konkrétnom príklade vlastnej práce a formovania dizajnu jej výskumu vrátane procesu prípravy na dizertačnú skúšku a obhajoby k nej predkladanej písomnej práce.

Témou dizertačnej práce, ktorej predvýskum v príspevku predstavíme, je *Sociálna práca s rodinou s členom s poruchou autistického spektra*. Školiteľkou práce je prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD. a cieľom je v súlade s jej témou nájsť a popísať možnosti sociálnej práce s rodinou s členom s poruchou autistického spektra na Slovensku. Konkrétne sa zameriame na priestor samosprávnej oblasti Prešovského vyššieho územného celku a na nami zvolené inštitúcie a organizácie.

Počas tvorby výskumného dizajnu dizertačnej práce sme mali možnosť konzultovať jej empirickú časť aj s ďalšími odborníkmi v oblasti metodológie výskumu sociálnych vied, ktorým by som sa v tejto časti príspevku chcela poďakovať za ich podnetné rady a usmernenia. Vychádzajúc zo špecifik zvolenej témy, ktorou je problematika sociálnej práce s rodinou s členom s poruchou autistického spektra, sú základné teoreticko-metodologické východiská členené do dvoch podkapitol: prvej zameranej na teoreticko-metodologické východiská sociálnej práce, druhej na charakteristiku porúch autistického spektra s prihliadnutím na kontext sociálnej práce. V ďalších kapitolách teoretická časť práce približuje špecifiká rodín s členom s poruchou autistického spektra a to najmä s dôrazom na prax sociálnej práce. V druhej kapitole sa zameriame na jednotlivé pozície, ktoré v rodinnej štruktúre môže člen trpiaci poruchou autistického spektra zaujať: dieťa, rodič, súrodenec; pričom podkapitola venovaná rodine s dieťaťom je rozdelená aj podľa veku dieťaťa. Priestor je venovaný aj mechanizmom zvládania reakcií okolia detí s poruchou autistického spektra. Ďalej práca nazerá na problematiku práce s rodinou s poruchou autistického spektra z pohľadu jednotlivých etáp sociálnej práce s rodinou a zaoberá sa aj ďalšími špecifikami témy, ako sú etické a niektoré legislatívne aspekty sociálnej práce s rodinou s poruchou autistického spektra a rodovo, či vekovo podmienené špecifiká týchto porúch.

V čase pred dizertačnou skúškou a obhajobou projektu budúcej dizertačnej práce sme sa venovali predovšetkým zhromažďovaniu a štúdiu literatúry a aktuálnych vedeckých a výskumných prác relevantných vo vzťahu k spracovávanej oblasti. Nakoľko problematika sociálnej práce s rodinou v kontexte porúch autistického spektra nie je v slovenských podmienkach dostatočne nielen rozpracovaná, ale ani zmapovaná, rozhodli sme sa empirickú časť dizertačnej práce zamerať práve na popísanie súčasného stavu poznania a možností praxe sociálnej práce v kontexte porúch autistického spektra na Slovensku, a to konkrétne v priestore samosprávnej oblasti Prešovského vyššieho územného celku.

Poznatky z praxe ukázali, že časť sociálnej práce s rodinou s členom s poruchou autistického spektra prebieha v súkromných zariadeniach a zariadeniach v pôsobnosti rôznych mimovládnych organizácií. Praktická činnosť i role sociálneho pracovníka sa v týchto zariadeniach výrazne odlišujú, sú ovplyvňované odbornosťou personálu i manažmentu, aktuálnymi potrebami organizácie i finančnými zdrojmi. Náplň sociálnej práce je následkom týchto faktorov premenlivá nielen v jednotlivých zariadeniach, ale i v rovnakom zriadení, často i v časovom horizonte niekoľkých mesiacov. Uvedomujeme si, že nie je v našich silách zmapovať aktuálnu situáciu vo všetkých takto silne diferencovaných i premenlivých organizáciách. Tieto zariadenia považujeme z hľadiska služieb, opory a pomoci pre rodiny i jednotlivcov s poruchou autistického spektra významné najmä z dôvodu vysokej individualizácie poskytovaných služieb. Z pohľadu profesionálnej sociálnej práce, ktorú vnímame ako vysoko odbornú a systematickú činnosť však považujeme za primárne a pre slovenské pomery smerodajné jej napĺňanie v organizáciách, ktoré zastrešujú viac ako jedno zariadenie, majú prepracovanú odbornú i organizačnú štruktúru a kapacity poskytovať svojim zamestnancom a zamestnankyniam možnosti ďalšieho vzdelávania a samoštúdia, spolupráce s akademickým sektorom, ako aj spätnú väzbu od iných profesionálov na slovenskej i zahraničnej úrovni a odbornú supervíziu. Vychádzajúc z aktuálneho stavu v Slovenskej republike sme sa preto rozhodli empirickú časť dizertačnej práce realizovať predovšetkým v Centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, Centrách špeciálno-pedagogického poradenstva a Domovoch sociálnych služieb (pre väčšiu prehľadnosť budeme ďalej v texte uvádzať skratky týchto inštitúcií CPPPaP, ČŠPP, DSS) v územnej oblasti Prešovského samosprávneho kraja. Vzhľadom na rôznorodosť inštitúcií s výkonom sociálnej práce zrealizujeme zber dát pre našu empirickú časť aj v ďalších inštitúciách, ako sú napríklad zariadenia chráneného bývania, chránené dielne a chránené pracoviská, prípadne ďalšie zariadenia v ktorých predpokladáme prítomnosť klientov a klientiek s poruchou autistického spektra.

1 Metodológia výskumu

Nakoľko je cieľom empirickému skúmaniu témy dizertačnej zmapovanie aktuálneho stavu, rozhodli sme sa k získaniu empirických dát pristupovať kvantitatívnym výskumným prístupom s prvkami integrovaného výskumného prístupu. Použitím ako kvantitatívnych, tak následne aj kvalitatívnych prvkov výskumu, budeme vzhľadom na charakter výskumnej otázky nevyhnutne vychádzať z modelu integrovaného výskumu zdôrazňujúceho interakciu, tak ako poníma jeho podstatu Ivana Loučková: „Podstatou integrovaného výskumného prístupu je snaha o udržanie kontaktu bádateľa s priamo sa meniacou skutočnosťou na poli empirického výskumu. Integrovaný výskum posúva spôsob skúmania bádateľa čo najbližšie empirickej skutočnosti (resp. tomu, čo za empirickú skutočnosť bádateľ považuje), preto ho nabáda k zamysleniu sa nad vlastnými nástrojmi (predovšetkým nad vlastnou myslou), ktoré ku skúmaniu používa“ (Loučková, 2010, s. 91).

V rámci kvantitatívneho prístupu sme sa rozhodli pre nomotetický hypoteticko-deduktívny prístup, v ktorom budeme overovať nami formulované hypotézy a vyhľadávať všeobecné a spoločné charakteristiky a možnosti sociálnej práce s rodinou s členom s poruchou autistického spektra, rovnako ako spoločných faktorov, ktoré jej výkon a možný výkon ovplyvňujú, v nami zvolených organizáciách.

Domnievame sa, že spojenie kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu nám umožní ako relatívne rýchlym spôsobom získať kvantitatívne dáta nevyhnutné pre stavbu dizertačnej práce, dosiahnutie stanovených cieľov a verifikáciu formulovaných hypotéz, tak aj napomôže lepšiemu popisu aktuálneho stavu v nami skúmanej oblasti a následne formuláciu návrhu uplatnenia zistení nášho empirického výskumu pre prax vďaka kvalitatívnej časti výskumu.

2 Predvýskum

Vychádzajúc zo štruktúry plánovaného výskumného dizajnu sme súčasne pracovali na tvorbe a overení nástrojov pre jeho kvantitatívnu (dotazník) i kvalitatívnu časť (pološtrukturované rozhovory).

V prvej etape predvýskumu sme zostavený dotazník (ešte bez postojových škál) ku kvantitatívnej časti distribuovali medzi pedagogickými pracovníkmi Prešovskej univerzity (15 dotazníkov) a na základe spätnej väzby sme urobili niektoré korekcie vo formulácii i štruktúre dotazníka.

V druhej etape predvýskumu sme modifikovaný dotazník distribuovali medzi zástupcov rôznych pomáhajúcich profesií (12 dotazníkov) a na základe spätnej väzby sme opäť urobili menšie korekcie.

V tretej etape predvýskumu sme začali so zberom výrokov pre postojové škály dotazníka a to ako formou individuálnych rozhovorov (8 rozhovorov), tak aj dvoch fókusových skupín, jednej v zložení sociálna pracovníčka, sociologička a andragogička; druhej v zložení psychologička, pedagogička, sociológ, sociálne pracovníčky. Na základe týchto rozhovorov sme zostavili zoznam 42 výrokov, ktoré sme rozdelili do jednotlivých subškál. Validitu a reliabilitu postojových škál sme pilotne overili na menšej vzorke pomáhajúcich profesionálov (10 respondentov a respondentiek), súčasťou distribúcie boli aj následné osobné rozhovory cielené na získanie spätnej väzby.

V štvrtej etape predvýskumu sme tieto postojové škály distribuovali medzi študentky a študentov pomáhajúcich profesií (100 respondentov a respondentiek). Po následnom spracovaní dát v SPSS sme vytriedili 30 výrokov, rozdelených do subškál, ktoré tvoria postojové škály v definitívnej verzii dotazníka.

V piatej etape predvýskumu sme pripravili orientačnú osnovu pološtruktúrovaného rozhovoru s prihliadnutím na skutočnosť, že v súlade s charakteristikou integrovaného výskumného dizajnu sa bude jeho obsah pružne prispôsobovať priebežným zisteniam z kvantitatívnej časti empirického výskumu. Z dôvodu zachovania čo najväčšej výskumnej vzorky, sme distribúciu dotazníkov i pološtruktúrovaný rozhovor uskutočnili v ČŠPP v Košiciach, mohli sme tak získať informácie z rovnakého typu organizácie v geografickom susedstve nami skúmanej oblasti. Individuálnymi rozhovormi a súčasnou distribúciou dotazníka sme nielen overili nástroj budúceho výskumu, získali sme aj cenné informácie, na základe ktorých sme preformulovali niektoré z otázok v dotazníku

Dáta pre predvýskum boli zbierané v období september až november 2013. Následne boli v mesiaci november 2013 tieto dáta vyhodnotené a na základe zistených údajov bol vytvorený definitívny návrh výskumu pre dizertačnú prácu.

3 Realizácia empirickej časti dizertačnej práce

Zber empirických dát pre kvantitatívnu časť výskumu bol realizovaný v mesiacoch november-december 2013. Podľa údajov Krajského školského úradu v Prešove, ktoré sú dostupné na jeho webovej stránke, je na území Prešovského samosprávneho kraja aktuálne trinásť centier špeciálno-pedagogického poradenstva a trinásť centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, spolu 26 zariadení. Podľa údajov Sociálno-informačnej banky je v súčasnosti v zriaďovateľskej pôsobnosti Prešovského samosprávneho kraja 51 zariadení sociálnych služieb a pričlenených organizačných jednotiek. Počas zberu dát sme oslovili všetkých 77 vyššie spomínaných inštitúcií.

Zohľadňujúc rôznorodosť inštitúcií s výkonom sociálnej práce v podmienkach Slovenskej republiky sme dotazník distribuovali aj v niektorých ďalších inštitúciách ako napríklad zariadenia chráneného bývania, chránené dielne a chránené pracoviská, prípadne ďalšie zariadenia, v ktorých predpokladáme prítomnosť klientov a klientiek s poruchou autistického spektra a ktoré sa nachádzajú na území Prešovského samosprávneho kraja.

Centráram ČŠPP a CŠPP boli dotazníky spolu s prosbou o spoluprácu rozposlané priamo z mailu Krajského školského úradu v Prešove, čo zabezpečilo aj vysokú návratnosť vyplnených dotazníkov (podarilo sa nám pokryť 83 % ČŠPP a 100 % CŠPP na území PSK). Pri oslovených DSS sme mali 14 % návratnosť dotazníkov.

Zber dát pre kvalitatívnu časť výskumu pokračoval vo februári – marci 2014 osobnými rozhovormi s tými respondentkami, ktoré prejavili ochotu zapojiť sa aj do ďalšej časti výskumu. Pološtruktúrované rozhovory (individuálne i formou malej fókusovej skupiny) prebiehali vo vopred dohodnutom termíne na pracoviskách respondentiek.

Záver

Cieľom nášho príspevku bolo priblížiť naše skúsenosti z procesu tvorenia empirickej časti dizertačnej práce so zdôraznenou úlohou predvýskumu.

Príspevkom by sme rady zdôraznili významnú úlohu teoretickej i praktickej prípravy koncipovaní výskumnej časti dizertačnej práce, ktorý je nevyhnutnou podmienkou kvality práce a rozšírenia poznania o téme, tak ako tomu bolo aj v prípade našej práce.

Literatúra:

- GAVORA, P.: Výskumné metódy v pedagogike. Bratislava: UK 1996. 205 s.
- GAVORA, P.: Úvod do pedagogického výskumu. Brno: Paido 2000. 207 s.
- GAVORA, P.: Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu. Bratislava: Regent 2006. 239.
- HENDL, J.: Kvalitatívny výskum. Praha: Portál 2005. 243 s.
- HIRNER, A.: Primárne dáta v sociológii. Bratislava: Pravda 1978. 323 s.
- MEŠKO, D. – KATUŠČÁK, D. et al.: Akademická príručka. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2005. 496 s.
- LOUČKOVÁ, I.: Integrovaný prístup v sociálne viednym výskumu. Praha: SLON 2010. 312 s.
- LOVÁŠ, L.: Metódy výskumu pre verejnú správu. Košice: UPJŠ 2001. 106 s.
- ONDREJKOVIČ, P.: Interpretácia a vedecké vysvetľovanie v spoločenskovednom výskume. Bratislava: Veda 2008. 92 s.
- POKLEMBOVÁ, Z.: Sociálna práca s rodinou s poruchou autistického spektra. [Písomná práca k dizertačnej skúške, školiteľka: prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.] Prešov: FF PU 2013. 68 s.
- SILVERMAN, D.: Ako robiť kvalitatívny výskum. Bratislava: Ikar 2005. 328 s.
- ŽIAKOVÁ, E.: Oponentský posudok na písomnú prácu k dizertačnej skúške Ing. Mgr. Zuzana Poklembová „Sociálna práca s rodinou s členom s poruchou autistického spektra. Prešov: FF PU 2013. 5 s.